

УДК 141.32+502:2

Ірина Завальнюк

(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

**ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ СУБ'ЄКТІВ
ЕКОЛОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: РЕЛІГІЙНИЙ ВИМІР**

У статті висвітлюються екологічні проблеми сучасності у зв'язку з екзистенціальними настроями людства. Екологічні наслідки діяльності людини розглядаються як прояв її безсилля, а екологічна криза трактується як похідна від кризи духовної, кризи екзистенціальної, кризи зруйнованої гармонії світобудови.

На думку сучасних вчених, схильних до екзистенціалізму, есхатологічні відчуття є надзвичайно трагічним переживанням. Специфікою світосприйняття сучасної людини є наскрізний песимізм, продиктований не лише релігійним фактором, а й реаліями сучасного світу, зокрема глобальними проблемами (в тому числі великою мірою екологічними, як от аварія на ЧАЕС), нестабільністю світу, знеціненням індивідуального людського життя, маргіналізацією людини та її цінностей, посиленням відчуття незахищеності, втратою/зміною ціннісних орієнтирів значної кількості населення, продиктованою новими соціокультурними умовами, насамперед інтенсивністю глобалізаційних процесів, особливо це стосується країн Східної Європи, в тому числі й України. Протягом останнього століття (одного покоління людей) зросли темпи життя, до яких має адаптуватися людство, що неминуче породжує стреси й екзистенціальні відчуття. Посиленню екзистенціальних настроїв також сприяли глибокі потрясіння ХХ ст. та зміна тисячоліть, які випали на долю сучасників [1: 155].

Актуальність даної проблематики зумовлена насамперед вакуумом цінностей, в якому опинилася значна частина людства, в тому числі з пострадянського атеїстичного простору. Він, з одного боку, призвів до активних пошуків ціннісних орієнтирів (в тому числі й у сфері релігії), а з іншого, до посилення есхатологічного світосприйняття. Однією з провідних емоцій став страх перед майбутнім, тривога за свою долю та долю людства, конкретизовані для віруючого населення у страхові перед Божою карою. До певної міри це формує світоглядний базис сучасної людини.

Відхід від монополії атеїстичного світогляду поряд з вищезгаданим став причиною переосмислення людиною свого місця у світі. Одним з аспектів такого перегляду виступає перегляд відносин в системі "людина-природа". Він передбачає зміну ставлення до природного світу, яка однак не є довільною, адже зачіпає "екзистенційне ядро

© Ірина Завальнюк, 2008

особистості" людини, адже стан довкілля є тим фактором, що підіймає з глибин людської свідомості такі проблеми, як: свобода, вибір, відповідальність, відчай, відчуження, смерть, страх, самотність [2: 44].

Мета даної статті проаналізувати релігійну точку зору, зокрема такого напрямку протестантизму, як адвентизм сьомого дня (АСД) на взаємозалежність екзистенції сучасної людини від екологічної картини світу.

Теологи пояснюють екзистенціальні виміри сучасності передусім відмовою людини визнати існування Бога і Його участь у житті кожної людини. Звідси – страх майбутнього і відчуття вини, яке неможливо подолати без Бога [3: 112].

Релігія пропонує екзистенціальну установку людини як творіння. Перетворення природи відповідно до своїх потреб (процес, який прийнято називати практичною творчою діяльністю людини) у християнстві виступає як прояв найбільшого гріха – гордині. Так людина відмовляється виконувати роль творіння і виступає як творець, тобто прагне зайняти місце Бога. Екологічні наслідки такої діяльності, наголошує В.П. Гайденок, можна розглядати як прояв безсилля людини, її неспроможності як творця [2: 45].

Однак на противагу цій точці зору можна навести позицію ряду вчених, репрезентовану польським науковцем Л. Захером, який закликає задуматися, чи можливий розвиток людський без розвитку техніки (яка була й залишається інструментом, за допомогою якого людина здебільшого впливає на природу) [4]. Крім того, він наголошує на пропорційності технічного розвитку та якості життя, однак, включаючи до цієї системи ще й стан екології і людину й довкілля треба "оберігати" від наслідків технічного розвитку [5; 6].

Будь-яка людська діяльність є спрямованою на здійснення переходу з минулого в майбутнє, вона відриває людину від буття "тут" і "зараз". Така діяльність, з одного боку, допомогла людині в освоєнні природи, а з іншого, перетворила її на заручника створеного нею світу. Отже, людина "відпадає від буття" [2, с.46].

У світлі наслідків, цивілізаційного процесу, зокрема екологічних, людство почало звертати увагу на біоетичний принцип відповідальності за вчинки, який, з одного боку, відображає тілесно-фізичні, психологічні, соціальні та духовні цінності, а з іншого – екзистенціальні, феноменологічні та персоналістичні уявлення про сенс життя [7: 58-59]. В суспільстві екологічних, соціальних, економічних та інших ризиків, у якому особливо гостро стоїть питання екзистенціальності уявлень про сенс життя, необхідно налагодження механізмів подолання негативних емоційних станів людини, зокрема тих, корені яких – у сфері екологічних проблем.

Наразі ставиться завдання вивчення взаємодії здорового довкілля людини та внутрішнього процесу її оздоровлення, в тому числі й розкриття психологічного потенціалу, пошуку шляхів оптимізації процесу гармонізації психіки, духу і тіла [7: 59].

Активно розробляється напрям взаємодії соціальної роботи та біоетики, зокрема таких проблем, як:

- застосування нових технологій у роботі служби зайнятості;
- біоетичні аспекти суїцидальної поведінки у підлітковому віці;
- подолання стигматизації осіб із психічними розладами тощо [7: 61].

Церква, зокрема християн адвентистів сьомого дня, перш за все намагається вирішити екзистенційну проблему протиріччя існування в умовах глобальних сучасних проблем, включаючи й екологічні, з одного боку, та фізичним здоров'ям і душевною рівновагою з іншого. Методи вирішення – специфічно церковні: доктринальне пояснення причинно-наслідкових механізмів сучасного стану світу в поєднанні із втішально-компенсаторною функцією церкви (обіцянка Царства Божого у близькому майбутньому). Посилення екзистенційного страху перед смертю, усвідомлення своєї кінечності та дамоклів меч апокаліпсису, зміцнює підвалини релігійного фактору у житті та свідомості сучасної людини.

Страх перед невідомим майбутнім часто штовхає людей на крайнощі, зокрема на прояви релігійного екстремізму, тероризму, породжує заклики повернутися до духовності віросповідань, звичаїв та обрядів, які вже пережили себе [8: 11]. Зокрема так можна розцінити позицію, згідно з якою саме християнство дало монополію людині на перетворення природи і відповідно, потрібно повернутися до дохристиянських утворень, зокрема релігійних, які формують екологічно адекватний світогляд.

Якщо ж говорити про християнство загалом, то проблему повернення до буття воно пропонує вирішити шляхом відмови від світу і подолання прив'язаності до нього, що має забезпечити людську причетність до буття як до "вічно тривалого теперішнього" [2: 47]. З позицій АСД, як і багатьох інших напрямів християнства, це можливо лише після закінчення людської історії, яка, на противагу вічності, розгортається у часі. Поверненню людини до буття в есхатологічній доктрині Церкви АСД сприятиме входження людини до Царства Божого, коли людина, звільнившись від деградації, спричиненої гріхом на Землі, повернеться до свого первинного стану – образу і подоби Бога і зможе реалізувати свій потенціал повністю [9: 635-637].

Досконалий світ, створений для людини і дарований їй Богом, містив у собі всі блага, необхідні для її буття. Втративши все це,

людина повинна сама собі їх забезпечувати. Почалося її відпадиння від буття. Процес повернення до цього первісного стану (переживання повноти буття, причетність до буття, відчуття "безкорисливої радості буття") передбачає відмову від практичної діяльності, спрямованої на забезпечення людини життєвими благами. Як справедливо зауважує вітчизняний вчений Гайденко В.П., людина перетворилася на "раба власної активності", а природа – на "матеріал перетворюючої діяльності". І такий стан речей залишиться незмінним поки не зміниться шкала людських цінностей, на якій "володіння життєвими благами значить більше, ніж саме життя". Він пропонує регулювати людську діяльність відповідно до "буттєвих цінностей", оскільки лише такий спосіб людського існування не веде до екологічної катастрофи [2: 52].

Деякі протестантські теологи (Опарін О.А.) висловлюють думку, що люди намагаються жити без Бога і вдосконалити Його заповіді, які їм стоять на перешкоді [10: 12-13, 31]. Для адвентизму характерна загальнохристиянська точка зору, згідно з якою саме людська погорда стала причиною змішання ролей, коли людина забула про те, що вона – творіння, стала вважати себе творцем, який може змінювати закони природи. Одним із прикладів такого втручання можна навести генетичну модифікацію сільськогосподарських культур зокрема виведення морозостійкого буряка, від якого почалася масова пошесть худоби через "розплавлення" мозку [10: 31]. На сьогодні питання масового використання генетично модифікованих культур є надзвичайно актуальним та онтологічно гострим, розглядається як спосіб подолання однієї екологічної проблеми – голоду, і як причина виникнення не менш загрозливої – надзвичайно небезпечного екологічного забруднення. Ця проблема не має однозначного вирішення на сьогодні: у країнах Західної Європи, наприклад, відомі випадки масових протестів проти продуктів на основі генетично модифікованих організмів. А в Україні людина не має вибору: про такі продукти навіть може не підозрювати, адже законодавчо не встановлено маркувальної системи для них, хоча про їх наявність на полицях продовольчих магазинів відомо із повідомлень у ЗМІ. Екзистенціальний перехід людини з минулого в майбутнє мусить бути спрямований саме до екомайбутнього, в якому вирішення одних екологічних проблем не повинно спричиняти інших.

Як стверджує сучасна екологічна література природа має величезне духовне значення для людини. Більш того, на нашу думку, можна говорити про природу як засіб подолання екзистенціальних станів людини. І справа не лише в тому, що в спілкуванні з природою людина здатна через споглядання, діяльність, емпатію стати морально вищою.

Екологічні знання мають моральне значення, виступають свого роду моральним імперативом, зобов'язують до екологічних і моральних вчинків, спонукають до філософського осмислення проблеми [11: 37]. Екологічна криза – похідна від кризи духовної, кризи екзистенціальної, кризи зруйнованої гармонії світобудови [12: 57].

Та сьогодні поняття "екологія" у свідомості людини асоціюється переважно з негативними її аспектами, зокрема проблемами, природними катаклізмами і стихійними лихами, її вплив на людину можна назвати негативним. Описані фактори стають причиною, крім всього іншого, важких психологічних травм та екзистенціальних переживань. Людина, позбавлена стихійним лихом житла, засобів до існування, рідних і близьких, знаходиться в пограничному стані, або надзвичайно наближена до цього. Серед інших напрямів соціальної допомоги такій категорії людей важливе місце має посісти психологічна реабілітація, спрямована на подолання наслідків лиха, депресивних та депресивно-суїцидальних настроїв, досягнення гармонії людини із собою та оточуючим світом [7: 61].

Однією з найбільших техногенних катастроф ХХ ст. є аварія на ЧАЕС, після якої перед Україною постало завдання вирішувати ряд принципово нових проблем у багатьох сферах життя, в тому числі культури та моралі. Ще й досі населення забруднених зон продовжує відчувати на собі ряд негативних наслідків, в тому числі й психологічного характеру, як от пролонговане психоемоційне напруження (стрес), зумовлених високою смертністю, хворобами (з тенденцією до зростання), заборгованістю із соціальних виплат, обмеженнями тощо [13: 129, 136].

Як вважають деякі вчені, зокрема Лук'янець В.С., людство зараз переживає постесхатологічну епоху, коли провідну роль в розвитку відіграє наука. Однак, коли знання стає товаром, забезпечуючи величезні потенційні блага й вигоди, не виключена можливість глобальних екзистенціальних загроз існуванню людства. В центрі уваги виявляються проблеми попередження цих загроз, спричинених бурхливим розвитком наукових технологій, які збільшують можливості антропогенного вторгнення в навколишній світ. Тому наука, якій приписують можливість подолання глобальних проблем сучасності, у такій парадигмі виступає як "фактор глобальних екзистенціальних ризиків" [14].

В таку епоху людина мусить ще більш бережно ставитися до природи, оскільки не може передбачити наслідки техногенних та антропогенних впливів на неї і в майбутньому може зіткнутися з тим, що існуванню людини на Землі не виявиться місця [14].

Християнство трактує земне життя як страждання. Адвентизм однією з причин страждання називає екологічні проблеми: "ми живемо у світі, який сам себе знищує" [15: 16]. Своєрідним у такому контексті виглядає принцип відповідальності, який лягає на плечі всього людства за первородний гріх. Згідно з ним, кожен повинен пам'ятати, що "ніхто не народжується для себе, і ніхто не помирає для себе" [15: 17].

В адвентизмі наголошується, що людина народжується вільною і щасливою. Але ця воля поширюється на свободу вибору, яка, в свою чергу, є вибором між життям і смертю. Цікаво зазначити, що життя в даному контексті виступає синонімом щастя і спасіння [15: 20]. Буття в релігійній інтерпретації – лише буття з Богом. Буття "тут" і "зараз" носить трансцендентне забарвлення, передбачає наближення до Бога, наповнення Його благодаттю, перебування в двох вимірах одночасно, яке виражається біблійською формулою "в світі, але не від світу". Із цього можна зробити висновок, що людина народжується саме для такого життя (буття, щастя, свободи, спасіння). Сучасна людина живе в постійному стані страху, паніки, фобій; цей страх з'явився разом із гріхопадінням: вперше у Біблії страх згадується у книзі Буття, коли Адам, вкушивши плід із дерева пізнання добра і зла, усвідомив, що він голий, злякався і сховався від Бога. Зараз страх тлумачиться як закладений у самій природі людини, переданий у спадок від Адама і Єви [3: 92], чи від наших далеких предків, які тремтіли перед могутніми силами природи, як стверджує еволюційна парадигма походження людини.

Початок екзистенціального відчуження, який у християнстві розглядається як вихідний пункт для всіх екзистенціальних станів людини, теологи АСД, зокрема Артур Ферч, вбачають в Біблійній картині "прозріння" після гріхопадіння перших людей. Спершу таке відчуження виникає між Адамом і Євою, потім між людьми і Богом, і нарешті між людиною і природою, яка почала "проявляти ворожість" [16: 36; 17: 40-41].

На даному етапі існування людства по-новому звучить основне питання філософії за Камю: питання самогубства. Він ставив перед собою завдання зберегти життя людини, яка перебуває у відчаї. Нинішня реальність, сповнена стресових ситуацій та потрясінь, тримає людину в пограничному стані. Зростаючу загрозу екологічної катастрофи, що дамокловим мечем зависла над людством, можна порівняти з повільним самогубством, яке вчиняє людство протягом всієї історії свого існування. Відповідно до християнської заповіді "не убий", екологічні проблеми в доктрині АСД можуть трактуватися як непростенний гріх: будь-який гріх прощається, якщо його визнати і покаятися в ньому; лише самогубство не передбачає можливості

людини покаятися. З іншого боку, саме *повільний* процес наближення екологічної катастрофи робить можливим покаєння і спасіння людини – у Вічності, але не позбавляє своїх наслідків (як і будь-який інший гріх) – в есхатологічній картині світу загибель Землі і людства.

На відміну від класичного екзистенціального бачення місця людини у світі як істоти закинutoї і самотньої, АСД (як і інші християнські напрями) трактує людину як управителя світу, який не є самотнім: на допомогу завжди приходять Бог, в житті завжди повинна відчуватися присутність Бога, але ця присутність залежить від вільного вибору людини. Трагедія людини, з позицій АСД в тому, що свобода вибору є свободою вибору смерті: або з Богом (для вічного життя), або без Бога (для вічної смерті).

Трагізм останнього часу (в есхатології) пояснюється тим, що людина, запустивши механізм гріха, втратила контроль над ситуацією в світі; а світ змінився настільки, що людина не може виправити стану речей, тому змушена витерпіти тягар останнього часу і кінець історії. Екзистенціальний тягар людини в тому, що вона, на відміну від інших істот, усвідомлює все це, але нічого не може змінити.

Екзистенціальна установка на досягнення буття в адвентизмі екологічно забарвлена і водночас не індивідуалістична людина прагне не лише власного спасіння як самоцілі, а живе надією на відродження всього творіння Божого, і себе як частини цього творіння [18: 339-340].

З таких суджень можна зробити висновок, що центральне поняття екзистенції в адвентизмі – надія. Це надія на реальну зустріч з надприродною істотою – Ісусом Христом, Богом, яка поверне людину до первинного стану буття і природу до первісної гармонії, втіленої у формулі єдності людини з Богом (вираженням ідеального, абсолюту): щоб "і ви були, де Я" [18: 341, 347].

Подолання екзистенціального страху на сторінках Біблії згадується у Відкритті Іоанна Богослова, коли він впав до ніг Христа і почув у відповідь: "не бійся". І цим положенням, наголошується в адвентизмі, доводиться, що людина ніколи не є самотньою, закинutoю і залишеною наодинці з цим світом і його проблемами, стражданням і болем: поряд завжди знаходиться Бог. Повернувшись до буття, людина втратить екзистенціальний страх – страх смерті, самотності, хвороби, яких не буде ні на оновленій землі, ні у свідомості оновленої людини [3: 93-94, 98].

Християнство, як і інші релігії, розглядає ряд онтологічних явищ, серед яких страждання, смерть, страх, несправедливість тощо, які можна віднести до екзистенціально забарвлених. Їх християнський кут висвітлення відзначається есхатологічною спрямованістю, що є характерним і для інших релігій, зокрема іудаїзму ісламу.

Хотілося б торкнутися одного з актуальних, можна навіть сказати, вічних питань християнської онтології, а саме смерті та безсмертя. Трансцендентне вирішення його має безліч інтерпретацій, починаючи із часу виникнення християнства і до наших днів. Специфічно новаторським є вирішення, запропоноване вченими XX-XXI ст., що передбачає застосування генної інженерії, зокрема клонування людини. Це зробить можливим заміну органів і таким чином вирішить проблему старіння, "зношування" людського організму. Ми поділяємо думку тих авторів, які говорять про такий підхід як про вияв "необґрунтованого оптимізму", дотримуючись погляду на клонування та генетичну модифікацію в першу чергу як на екологічно небезпечний фактор, що може призвести як до серйозного забруднення довкілля, так і до нових хвороб. А це в свою чергу позначиться на екзистенціальних станах людини, поглибить есхатологічні настрої в суспільстві [19].

Наш сучасник перебуває в умовах, сприятливих для розвитку "симптомів" XX-XXI ст. (до яких можна крім усього іншого віднести алкогольну, тютюнову та наркотичну залежність, від якої "вироджується" сучасна молодь), що є проявом екзистенціальних переживань людини, – депресії та стресу. Згідно із соціологічним даним, у 2003 р. у США 75-90% звернень до лікаря мали причиною стресові ситуації чи обставини. А страх і тривога є найбільш поширеними причинами нервово-психічних захворювань, серед яких провідне місце займає депресія [20: 240; 21].

Один із симптомів депресії – уявлення майбутнього в негативному світлі. Слід сказати, що таке бачення майбутнього сьогодні характерне і для значної частини "світського" населення. І соціальні та екологічні чинники в цьому відіграють одну з головних ролей. До таких людей можна віднести як невіруюче населення, так і частину віруючого. В останніх такий стан можна назвати "духовною депресією". Депресивно-екзистенціальний стан зумовлений переважно почуттям провини за гріховну поведінку чи думки. А провину віруючої людини кваліфікують як "стан відірваності від Бога" [22: 30].

Варто зазначити, що біль і страждання не є характерною ознакою лише останніх століть. Безліч прикладів можна знайти в літературних пам'ятках давнини, зокрема Біблії. Але ті можна віднести до так званого "позитивного екзистенціалізму", адже на сторінках Біблії поруч з людиною завжди знаходиться Бог, який пропонує утішання і заспокоєння. Так були утішені Адам і Єва, бо навіть вигнані з раю і прокляті, вони не були позбавлені спілкування з Богом, його покровительства. Був утішений Ной, бо навіть на знищеній потопом землі уклав завіт з Богом і отримав обіцяне благословення від Нього.

Цей ряд можна продовжувати ще десятками імен, не порушуючи принципу: страждання людські відступають перед всесильям Бога. Найповніше це відображено у заповідях блаженства, які були даровані не обраному ізраїльському народові, а всьому людству в Новому Завіті. Єдина умова – прийняти Ісуса Христа своїм спасителем і чекати на Його прихід, який і подолає екзистенційну безвихідь сучасного світу, що переживає, згідно з есхатологічними поглядами протестантських конфесій, свої останні часи.

Як слушно зауважує католицький теолог Луїс Кобієла із Санта Крус де ла Пальма, щоб подолати екзистенціальну самотність та інші вияви сучасного екзистенціалізму, потрібна присутність іншої людини [23: 36]. Християнин навіть за відсутності будь-якого розуміння в світі може долати свої екзистенціальні стани за допомогою Бога, присутність якого в його житті не потребує доведень.

З іншого боку, релігійна доктрина будь-якої церкви не відводить невіруючому населенню та людям з атеїстичним світоглядом ніякого місця ні в подоланні екологічних проблем, ані у перспективі майбутнього: "вирішення екологічних проблем можливе в тому випадку, якщо всі люди сприймуть релігійні принципи і стануть керуватися ними у повсякденному житті," – пише Герасимчук А.А. [17: 99].

Таким чином, екологія тісно переплетена як з есхатологією, так і релігійним екзистенціалізмом. Подарувавши людині буття, Бог покладає на неї відповідальність за нього. Людина повинна дбати про даровану землю і всі творіння, що на ній, керуючись Божими настановами. Однак ця відповідальність була "пом'якшена" свободою вибору: бути з Богом чи проти Бога. Прийняття такої відповідальності у свою чергу відображається на екзистенції людини буттям-з-Богом, а неприйняття – відпадінням від буття, що в результаті відчуження від Бога виражається в екзистенціальних станах, відчутті страху, невпевненості, розпачу, самотності, головним серед яких залишається страх перед смертю. Християнська традиція пропонує вихід із такої ситуації шляхом присутності Бога в житті кожної людини, оскільки саме Бог проголошується тією силою, яка здатна остаточно вирішити всі глобальні проблеми сучасності та їх наслідки.

Список використаних джерел та літератури

1. Табачковський В., Дондюк А., Шалашенко Г. та ін. Людина в есенційних та екзистенційних вимірах / відповідальний редактор Табачковський В.Г. – К.: Наукова думка, 2004. – 248 с.
2. Гайдено В.П. Природа в религиозном восприятии // Вопросы философии. – 1995. – № 3. – С. 43-52.

3. Буйон А. За гранью будущего – 2-е изд., испр. и доп. – Заокский: Источник жизни, 2001. – 128 с.
4. Zacher L. Racjonalność technicznych działań ludzi // *Studia filozoficzne*, 1981. – № 7-8. – S. 101-108.
5. Zacher L. Metodologia badań porównawczych nad luką techniczną – uwarunkowania i słabości // *Zagadnienia naukowstwa*, 1986. – № 2. – S. 260-268.
6. Zacher L. Wprowadzenie // *Spdeczne wartościowanie techniki*, 1984. – № 2. – S. 9-25.
7. Вековшиніна С., Лисенко О. Сучасні виміри глобальної біоетики. III Міжнародний симпозиум з біоетики (Київ, 7-8 квітня 2004 р.) // *Вісник НАН України*, 2004. – № 6. – С. 57-63.
8. Поляков С. Глобализация – хаос жизни // *Свет: природа и человек* – 2004. – № 5. – С. 11-13.
9. Уайт Е. Велика боротьба: Пер. з англ. – К.: Джерело життя, 1995. – 672 с.
10. Опарин А.А. Отвергнувшие ведение. Археологическое исследование книги пророка Осии: Монография. – Х.: Факт, 2005. – 192 с.
11. Василенко Л.И. Экологическая этика: от натурализма к философскому персонализму // *Вопросы философии*. – 1995. – № 3. – С. 37-42.
12. Гаврюшин Н.К. Христианство и экология // *Вопросы философии*. – 1995. – № 3. – С. 53-59.
13. Барановська Н.П. Суспільний вимір чорнобильської катастрофи // *Український історичний журнал*. – 2006. – № 2. – С. 129-145.
14. Лукьянец В.С. Наука в горизонте постэсхатологической эпохи // *Практична філософія*. – 2003. – № 2. – С. 3-19.
15. Буйон А. Христос – это решение. Пер. с испан. – К.: Джерело життя, 2004. – 112 с.
16. Ферч А. Начало и родство: Пособие по изучению Библии в Субботней школе (октябрь, ноябрь, декабрь 2006 года). – К.: Джерело життя, 2006. – № 4. – 128 с.
17. Герасимчук А.А. Человек и природа (критика религиозно-идеалистической интерпретации экологических проблем). – Киев: Вища школа. Изд-во при Киев. ун-те, 1981. – 144 с.
18. Бакиоки С. Бессмертие или воскресение: Пер. с англ. – Заокский: Источник жизни, 2004. – 416 с.
19. Рубанець О.М. Проблема клонування людини: про взаємодію когнітивного і трансцендентного // *Практична філософія*. – 2003. – № 4. – С. 126-135.
20. Дайсингер У. Небесный образ жизни сегодня: Здоровье в контексте 14-й главы Откровение: Пер. с англ. – Заокский: Источник жизни, 2003. – 320 с.
21. *Adwentyści polscy w walce z alkoholizmem i innymi nęogami* // *Przegląd prasy katolickiej*, 1981. – № 8-9. – S. 59-61.
22. Остаповец Н. Можно ли решить проблему депрессии, используя методы светского консультирования и не вступая в конфликт с христианским богословием? // *Христианская Мысль: Богословский журнал*. – К.: Эдем, 2002. – С. 21-39.

23. Кобієла Л. Роздуми на тему блаженств // Сопричастя. – 2003. – № 1. – Блаженні лагідні. – С. 15-37.

Irena Zawalniuk. Egzystencjalne aspekty subiekty ekologicznej działalności: wymiar religijny.

W artykule wyświetlony jest problem społeczności ekologicznej w związku z egzystencjalnym nastrojem człowieczeństwa. Ekologiczne następstwa człowieka rozpatrywane są jak przejaw bezsilności, a kryzys ekologiczny rozpatrywany jest jak pochodna kryzysu duchownego, kryzysu zrujnowanej harmonii.

I. Zaval'nyuk. Existential Aspects of the Individual of Ecological Activity: Religious Dimension

The article highlights ecological problems of the present day world in connection with existential attitudes of people. Ecological consequences of human activity are regarded as manifestation of people's powerlessness; and ecological crisis is interpreted to be derivative of existential crisis, crisis of the ruined harmony of the universe.